

Liivin prefiksiverbit

FANNY DE SIVERS: *Die lettischen Präfixe des livischen Verbs*. Nancy 1971. 85 s. --- Anhang. Wörterverzeichnis. Paris 1971. 71 s.

Liivin prefiksiverbejä pidetään kiintoisana indoeurooppalaisten ja suomalais-ugrialaisten aineiden symbioosina. Vertauskohtia tarjoavat vepsässä tavattavat venäjän *do* ja *pere* -prefiksit sekä viron Leivun murteen muutamät lätiläiset etuliitteet. Huomionarvoista on, että liivissä käytetään kaikkia yhtätoista lätin prefiksiä (*aiz, ap, at, ie, iz, nuo, pa, pār, pie, sa, uz*). Niiden käyttötaajuus vaihtelee kuitenkin suuresti. Ainakin seuraavat seikat voivat olla vaikuttamassa niiden käyttöön.

1) Kerronnan laatu. Mart Mäger toteaa kurssityössään Verbiprefiksidi liivi keeles (1957; säilytteillä Tarton yliopistossa), että dialogissa esiintyy prefiksi-verbijä tuntuvasti vähemmän kuin ker- tovassa puheessa. Hänen mielestään jäl- kimmäisessä tapauksessa on prefiksien tarve suurempi aspektikategorian ilmai- semiseksi, mutta tämä ei liene varsinainen tai ainakaan ainoa syy. 2) Puhujan ikä. Prefiksien käyttö on viime vuosisadan puolivälisestä lähtien lisääntynyt suhteeli- sen vähän. 1960-luvulla vanhoilta kie- lenoppailta merkityissä teksteissä ei esiin- ny prefiksiverbejä keskimäärin sen enem- pään kuin Kettusen ja Setälän kirjaamissa teksteissäkään, kuten olen saattanut havai- ta Eduard Väärin käsikirjoituksena olevis- ta liivin teksteistä. Nuorilla kielenpuhujilla on prefiksien käyttö kuitenkin yleisempää. 3) Puhujan tietoinen pyrkimys välttää prefiksijä. Tästä on erityisen hyvä esi- merkki nykyään 62-vuotias Pēter Dam- berg; hän ei käyttänyt yhtään prefiksijä sinä runsaan viikon aikana, jonka työs- kentelin hänen kanssaan syksyllä 1971. Saman tietoisien tendenssin vuoksi ei ver- bien etuliitteitä ole käytetty myöskään hänen v. 1935 toimittamassaan liivin lu- kemistossa Jemakiel lugdōbrāntōz skūol ja kuod pierast. Prefiksittömiä ovat myös sellaiset liivin ns. kirjakielen näytteet kuin Ūž Testament (1942) ja lehti Livli (1931—39).

Liivissä on kahdentyyppisiä prefiksi- verbijä. Toiset ovat semmoisinaan läti- tä lainattuja, toisissa taas vain prefiksi on lätiläinen mutta vartalo omakantai- nen. Jälkimmäisiä voisi nimittää osittai- siksi käänöslainoiksikin vastaavista lä- tin verbeistä. Onko sitten vieraiden etu- liitteiden käyttö kielen ilmaisevuuden kannalta välttämätöntä tai lainkaan tar- peellista? Siversin lopputulos on suunnil- leen sama kuin Dambergin: niitä ei tar- vita liivissä, koska prefiksein ilmaistu voi- daan sanoa myös toisin: joko kokonaan ilman lisä tai omaa adverbi-ilmaisu- a käyttäen. Siversin mukaan lätiläiset pre- fiksiti vastaavatkin useimmiten alkuperäi-

siä liivin adverbijä, esim. etuliite *nuo* voi- daan korvata adverbilla *jara* 'pois; lop- puun, valmiiksi'. Damberg puolestaan sanoi, että esimerkiksi *aiz-lā'dē* on liivi- läisemmin *je'ts-pēdēn lā'dē* 'lähteä pois, tiehensä', *pie-lā'dē* = *jūr lā'dē* 'mennä luo', *ai-añdē* = *tā'giž añdē* 'antaa takai- sin' jne.

Sivers on löytänyt lätiläisprefiksille seuraavanlaisia funktioita liivissä. 1) Pre- fiksiti korvaamassa adverbijä. Mainitun *nuo* → *jara*-vastaavuuden lisäksi hän mai- nitsee esim. *sa* → *ku'bbē* 'yhteen', *aiz* → *jara* 'pois', *ap* → *immār* 'ympäri', *ai* → *tāgiž* 'takaisin', *iz* → *ulzē* 'ulos' jne. 2) Samaan verbiin liittyvät eri prefiksiti voi- vat saada aikaan eri merkityksen tai merkitysvivahduksen. Omalta kielenop- paaltani Pauline Klaviņalta (1971) saa- toin poimia tällaisia esimerkkejä: *peri- miez kiiz [soñnē]* 'isäntä lämmitti [sau- naa]'; *pāgin iškilz* 'paljon poltti [tuli]' | *un sis es sōna tegiž nopaliz un sāl sopaliz ka rōntidi* 'ja sitten se sauna paloikin ja siellä paloi myös kirjoja mukana'; *ispaliz pāgin* 'paljon paloi' (= yleensä paloi tuh- kaksi kaikenlaista). 3) Hyvin usein pre- fiksiti voivat liivissä esiintyä yhdessä niiden adverbien kanssa, joita ne vastaavat, ja muodostaa täten redundanssikombinaa- tioita. Tavallisesti tällöin tulevat kysy- mykseen *nuo* + *jara* ja *sa* + *ku'bbē*, esim. *ne pūd at nuopalanēs jerē* 'ne puut ovat ko- konaan palaneet', *un siz ne sarabist kādūd ku'bbē* 'ja sitten he löivät kädet yhteen'. 4) Prefiksiti voivat olla vahvistamassa eri verbinmuotoja; tällöin niiden tehtävä on lähinnä tyyliopillinen. Tältä kannalta erityisen havainnollisia ovat ne Sjö- grenin—Wiedemannin julkaisemat kie- lennäytteet, jotka on esitetty sekä Salatsin liivin, itäliivin (Kuolka) että länsiliivin (Pisa) murteella. Tästä mainittakoon vain kaksi myös Siversin siteeraamaa esimer- kiä: *Kus sin miez om aizlāen?* (Sal.) — *Kus sin miez um läend?* (Kuolka) 'Minne sinun miehesi on mennyt?' | *Leib om lūs satulmen* (Sal.) — *Leba um lakōks külmōn* 'Leipä on jäänyt luuksi'. 5) On löydet- tävissä joitakin esimerkkejä siitä, että pre-

fiksillä ja vastaavalla adverbilla on eri merkitys. Niinpä verbi *mō'zā sa'ddā* voi merkitä 'kaatua, langeta' mutta *nuosa'ddā* 'kaatua (sodassa), kuolla'.

Merkityksiä erottava tehtävä on suhteellisen harvinainen liivin verbien prefiksillä. Myös muutamat aiemmin mainitsemani Pauline Klaviņan puheesta poimitut esimerkit osoittavat, että usein prefiksi jää pois, koska sillä ei ole mitään erityistä tehtävää. Niinpä Klaviņa sanoi sekä *ištei paštāli* että *tei paštāli* 'teki jalkineita'. Hän käytti prefiksillistä *nuosiolā* 'suolata' -verbiä mutta sanoi myös *pik-leštidi siolismā* 'panimme suolaan suolahnojia'. Edelleen lätiläisperäinen *bro'ut-šā*-verbi esiintyy liivissä mm. *aiz* ja *iz* -prefiksisenä, kielimestarini sanoi näinkin: *siz bro'utšiz ibizāks tagān* 'sitten matkusti hevosella perästä'; toisaalta esim. *aizbro'utšiz su'dmalšā* 'ajoi (tai meni) myllyyn'. *bro'utšā*-verbin originaaliin *brāukt* voivat liittyä kaikki lätin prefiksit; liivistä Sivers on tavannut yhdeksän erilaista prefiksin ja *bro'utšā*-verbin kombinaatiota. Hyvin usein liivin prefiksiverbit kuvastavat vastaavan lätin verbin merkitysvivahduksia, kuten Sivers tutkimuksessaan osoittaa varsinkin liivin verbien *bro'utšā* 'matkustaa', *lā'dā* 'mennä', *ti'edā* 'tehdä', *laškā* 'laskea; sallia', *kiltā* 'sanoa' ja *vēltā* 'ottaa' osalta, joihin jokaiseen voi liittyä vähintään kuusi erilaista etuliitettä; *vēltā*-verbiin saattavat yhtyä jopa kaikki yksitoista.

Siversin tutkimukseen kuuluu liitteenä liivin prefiksiverbit käsittävä sanasto, joka sisältää 343 hakusanaa sekä erikseen vielä Kettusen liivin sanakirjasta poimitut etuliitteiset verbit (jälkimmäiseen luetteloon on jostakin syystä mahduttettu myös Sjögrenin—Wiedemannin sanakirjasta peräisin olevat Salatsin liivin prefiksiverbit). Siversin aineisto on ollut selvästi rajattu — siihen kuuluvat Kettusen Untersuchung über die livische Sprache (tekstejä 130 s), Setälän Näytteitä liivin kielestä (530 s), Mägisten Liiviläisiä tekstejä (74 s) ja viisi liivin lukemistoa vuosilta 1921—26 (yht. 90 s) — ja onkin oletettavissa, ettei kaikkia

varsinkaan nykyliivin prefiksiverbejä ole vielä tästä tavoitettu. Esimerkiksi Klaviņan puheesta voi helposti poimia sellaisia etuliitteisiä verbejä, jotka eivät sisälly Siversin luetteloon, kuten: *ab-ūmbļā* 'puinoa (köyttä)', *ak-kilmā* 'kylmettyä, paleltaa', *iš-p'e'zā* 'pestä (vaatteet)', *iš-kieltā* 'keittää', *is-kiltā* 'polttaa', *iš-pa'llā* 'palaa', *n^o-ku'llā* 'kulua (loppuun)', *n^o-kilmā* 'paleltaa', *nuo-midā* 'myydä', *nuo-kūjastā* 'kuivattaa', *pa-tūdā* 'tuoda (jonnekin)', *pa-tiedā*: *pāgīn pa-tiediž* 'paljon tiesi', *savērbiks* 'kutoa', *sa-siedā* 'syödä (loppuun, kyllikseen)', *sa-sēltā* 'lähettää', *sa-rivā* (bořkkiini) 'raastaa (porkkanoita)', *sa-zōigā* 'sahata', *uš-smēkkā* 'tupakoida', *uš-(~ūs-)nuštā* 'rakentaa' jne. Näillä esimerkeillä en todista, että Siversin tutkimus olisi aineistoltaan epätäydellinen, vaan haluan ainoastaan korostaa, että kombinaatiotyypin lätiläinen prefiksi + ei-lainattu kantaverbi on täysin elävä nykyliivissäkin.

Sivers on käsitellyt liivin prefiksiverbeihin liittyviä ongelmia sangen monipuolisesti. Hyvin mielenkiintoinen ja tiivistelmänomainen on myös tutkimuksen viimeinen luku, jossa käsitellään eri prefiksien esiintymistajuutta liivissä. Kirjan tekijä on päätenyt tulokseen, että useimmin esiintyvä lätiläinen prefiksi liivissä on *nuo*. Sen esiintymisprosentti Setälän, Kettusen ja Mägisten teksteissä on lähes 50; liivin lukemistoissa vastaava prosentti on tosin vain 20, mutta ne eivät kuvastakaan suoranaisesti kansankieltä. Siversin mielestä *nuo*-prefiksin osuus liivissä on suhteettoman suuri verrattuna sen esiintymiseen lätissä. Tämä on ymmärrettävä siten, että lätissä *nuo*-liitteisiä sanoja ei ole huomattavasti enemmän kuin esim. *iz* ja *sa*-liitteisiä. Tämän voikin helposti nähdä mistä lätin sanakirjasta tahansa. — Kuinka on sitten todellisen käyttöfrekvenssin laita? Siversille olisi saattanut olla hyötyä v. 1969 ilmestyneestä lätin kielen frekvenssisanakirjasta (Latviešu valodas biežuma vārdnīca, Rīgā 1969). Siitä olisi käynyt ilmi ainakin se, että myöskään yleisimmin käytettyjen lätin kirjakielen

sanojen joukossa ei *nuo*-prefiksisillä ole selvää johtoasemaa. Kirjallisten lähteiden nojalla tehty frekvenssisanakirja ei juuri valaisekaan arkisen puhekielen esiintymistaajuuksia, mutta cihän liiviin ole lainautunutkaan sanoja lätiä yleensä sen enempiä leksikaalisen kuin todellisen käyttötaajuudenkaan mukaisessa järjestyksessä vaan muista syistä. Joka tapauksessa Sivers on oikeassa todetessaan, että *nuo* liittyy liivin verbeihin usein riippumatta lätiläisistä esikuvista. Tämän ilmiön syitä etsiessä tulee jälleen mieleen aspektikategoria. E. N. Setälä jo pani merkille, että *nuo* (Setälä merkitsi katkollisena *nu'o*) liittyy varsinkin liivin partisiipeihin; tätä koskeva merkintä on hänen liivin kenttämuistiinpanoissaan, joita säilytetään Valtionarkistossa. Toiselle lipulle hän on kirjoittanut: *nu'o* = *jera* 'loppuun'. Partisiipeissahan on kysymys juuri loppuun suorittamisesta.

Liivi kertoo kuitenkin jotakin originaalikielen taajuuksista sellaisten liivissä vähän käytettyjen prefiksien kuin *pōr* (< lät. *pār*), *pa*, *aiz* ja *uz* osalta. *pār*-prefiksisten sanojen leksikaalinen osuus lätiä on puolet ja muiden mainittujen määrä vain neljännes *nuo*, *sa* ja *iz*-prefiksisistä. Lisäksi frekvenssisanakirjan avulla on pääteltävissä, että eri prefikseillä alkavia verbejä on lainautunut liiviin näköjään riippumatta niiden esiintymistaajuudesta lätiä. Niinpä lätin *nuotikt* 'tapahtua' -verbi on kirjattu 374 kertaa 189 lähteestä (= taajuusluku 374/189), ja se on lainautunut liiviin asussa *nu'o-ti'kkā* (Kettunen), mutta niin on lainautunut myös esim. verbi *pārrekināt* 'laskea uudelleen' (liiv. *pō-rēkkā*), vaikka sen taajuusluku on ainoastaan 2/2.

Siversin tutkimukseen liittyvästä sanastosta — joka kai painoteknisesti olisi ollut mahdollista sitoa samoihin kansiin teoreettisen osan kanssa — lukija voi jäädä kaipaamaan vielä tarkempaa selvitystä siitä, missä määrin liivin prefiksiverbit todella vastaavat lätiläisiä esikuvia. Tekijä toteaa vain ylimalkaan, että useimmille liivin prefiksikombinaatioille on

löydettävissä tarkat vastineet lätiä. Tätä selvitystä toivoisi kuitenkin ainoastaan täydellisyyden vuoksi, sillä Fanny de Siversin teos on kokonaisuudessaan erittäin sisällökäs, ja se kiinnostanee ainakin fennougristeja, baltologeja ja kielten kontaktien tutkijoita.

Seppo Suhonen